నే ధన్యనైతిని!

శ్రీమతి గుమ్మడిదల దుర్గాబాయి గారు

లీలా! లీలా! యింతవఱకేమి చేయుచుంటివే! అబ్బా! రాట్నమున్న నీకు తిండియు, నిద్రయు కూడ నక్కర లేదుగదా! తండ్రిగారు నీకొఱకై వేచియున్నారు. భోజన మొనర్చ తిరుగబోగూడదా!' యనుచు కమలాబాయి లోవసారలోనుండి తన ప్రేమపుపుత్రిక యగు లీలను పిల్చుచుండెను. 'వచ్చుచుంటి నమ్మా' యని చెప్పుచు లీల రాట్నము నక్కడ దిగవిడచి కదురు తీసి తన బీరువాలో జాగ్రత్తపరచి తండ్రియొద్దకు జనియెను.

శ్రీనివాసరావుగారు రప్పుడే భోజన మొనర్చి కోటు తొడుగుకొని కమలాబాయి అందిచ్చు తమలపాకు మడుపు లందుకొనుచుఁ 'నే డెక్కడ మన లీల జాడ గానబడదే! పాఠశాలనుండి యింటికి వచ్చినదా? యని యేమేమొ పల్కబోవుచుండగనే లీల తండ్రిగారింజేరి, 'నాయనా! రేపు రాబోవు డిసంబరు నెలలో జరిగెడి కాంగ్రెస్ మహాసభకు జరుగబోయెడి వస్తుప్రదర్శనమునకై మా పాఠశాలోపాధ్యాయులు యే బాలికలు చాల సన్నముగ నూలు వడికి తెత్తురో వారలచే నూలు వండలు తయారుచేయించి వారల కొక బహుమాన మిత్తుమని నుడివియుండుటచే నే పాఠశాలనుండి వచ్చినదాది రాట్నమువద్ద నే యుంటిని కాన నా ఆలస్యమునకు క్షమింపవే డెదనని పలికెను. 'అమ్మా! నీ కార్యదీక్ష కెంతయు సంతసించితిని. లెమ్మి వేగ జని భోజన మొనర్చి, నూలు వడికి నీ తోడిబాలికలలో విజయలాభమంది నీ వుపాధ్యాయుల ఆదరమునకు పాత్రురాలవు కమ్మని ఆశీర్వదించి తండ్రి ప్రొద్దుగుట జేసి వేవేగ కోర్టునకు వెడలెను.

శ్రీనివాసరావుగారు ఆ గ్రామమందు పలుకుబడి కలిగిన యొక సంపన్నగృహస్థు; శాంతస్వభావము గలవాడు; భూతదయాపరుడు; బిరుదు లనెడి బురదలో దిగబడే ధనతృష్ణాతురుడై స్వార్థమన్నది వీడకయుండు పెద్దమనుష్యులవలెగాక, తన చిన్న కొద్దియో గొప్పయో పరులసహాయార్థమై వినియోగించుచు, తోడిసత్పురుషుల మెప్పించుచుండెడివాడు. కమలాబాయికూడ తన పతి సుగుణముల కేమాత్రము తీసిపోవక, పతి ఆదరణకు లోనై ఆయన సత్సంకల్పములకు చేయూత నొసంగుచు తోడిస్త్రీజాతి కెల్ల తలమానికమై యొప్పుచుండెను. ఈ కమలా శ్రీనివాసదంపతుల కేకమాత్ర పుత్రిక లీల. లీల లీలలం గాంచుచు ఆ దంపతు లందుచుండెడి సంతోషమునకు మేర లేదు. అయిదేడులు వచ్చినతోడనే లీల తనకు తానై పాఠశాలకుంబోయి యుపాధ్యాయులు చెప్పెడి పాఠములం దధిక శ్రద్ధ వహించి వారియెడ వినయ వివేకములతో ప్రవర్తించు తన నెచ్చెలులలో నగ్రగణ్యయై వెలుగుచుండెను.

సాయంకాలమయ్యెను. గోగణము తమతమ నెలవులు చేరుచుండెను. పక్షులు నోట యెరనిడి తమతమ లాయముల వైపు తిరుగుచుండెను. బాలురు, బాలికలు, పాఠశాలల విడిచి తమతమ పాఠములగూర్చి యొండొరులతో ముచ్చటించుకొనుచు ఇండ్లకు జేరుచుండిరి. లీల కూడ చేత పుస్తకములనిడి గృహము జేరెను. కమలాబాయి లోన వంటచేయుచుండెను. వంటపనులలో తల్లికి కొంత సహాయమొనర్చి లీల తన చిన్ని పూదోటలోని మొక్కలెట్లున్నవో చూడనేగెను. శ్రీనివాసరావుగారు ఆఫీసు నుండి యప్పుడే యింటికివచ్చిరి. కాలుసేతుల గడిగికొని బల్లపైనున్న వార్తాపత్రికనః గైకొని కాంచుచుండెను. కొంతసేపటికి 'లీలయెక్కడ?' యని యాయన సేవకు నడిగెను. 'అమ్మాయిగారిప్పుడే పూదోటలోనికేగియున్నా రని సేవకుడు చెప్పెను. తిన్నగా తానుకూడ తోటలోనికి జని సాక్షాత్ వనలక్ష్మికిని బోలె పశ్చిమాంబుధిని గ్రుంకనున్న వృద్ధభానుని అరుణకాంతులచే ముఖమునందలమికొన చిన్ని చేతులతో గాలికెగురు ముంగురుల నెగద్రోసికొనుచు నడుమనడుమ తా బడిలో నేర్చుకొన్న జాతీయగీతములం బాడుకొనుచు పూలమొక్కలనడుమ తిరుగాడు లీలం గాంచి 'ఆహా! అపార కృపామయుడగు భగవాను డెట్టిసుగుణఖనిని నాకు లభింపజేసినాడు! ఈ బా

లకు సదయహృదయమునకుం దోడు దేశభక్తికూడ నలవడినది! నాహృదయగతమగు ఆశచిగిర్చి పుష్పించి ఫలించు సూచనలు సుగుణమణియగు యీ లీలా మూలముగ భగవంతుడు నాకు గాన్పింపజేయుచున్నా' డని మనమున తలపోయుచు తదేకధ్యానమున ఆమెను వీక్షించు చుండెను. ఇంతలో ఇంటినుండి 'శ్రీనివాసరావుగారున్నారా?' అను కేక వినబడుటతోడనే ఆలోచనా పరంపరలో మునిగియున్న ఆయన 'ఇదిగో వచ్చుచుంటి' నని లోనికరిగెను. రాత్రి చీకటులు గ్రమ్ముకొనుటంజేసి లీలకూడ వనవిహారము చాలించి యింటిలోని కరిగెను.

౨

శ్యామసుందరుడు కొంచెము పొడవరి. దాదాపిరువది యేండ్లుండవచ్చును. విశాలనేత్రములు, ఆజానుబాహులు, సమున్నత శరీరము, పసిడిచాయయుకల్గి ఆతడు చూపరులకెంతయు ముదమూగూర్చు చుండెను. ఆతనికి సౌందర్యమునకు తోడు సహజసద్గుణములు సువర్ణమునకు తావి యబ్బినట్లు ఒప్పుచుండెను. ఆతని శరీరచ్ఛాయకు తోడు ఆతడు ధరించియున్న ఖద్దరువస్త్రములు ఆతని కొకవింతయందము కూర్చుచుండెను. ఆతడు ఆగ్రామములో ఉన్న దొరతనమువారి కళాశాలయందు పట్టపరీక్షకు చదువుచుండెను. ఆతడు ప్రతిపరీక్షలోను అగ్రస్థానమలంకరించి రాజధానికంతయు ప్రథముడుగ నుత్తీర్ణుడగుచుండెడివాడు. ఈతనికి కేవలము విద్యయందే కాక హాకీ, క్రికెట్, టెన్నిస్ మొదలగు ఆరోగ్యాభివృద్ధి నొసగు వ్యాయామములయందు కూడ చాకచక్యము కడుమెండు. ఎన్నిమారులో నాతడు సహాధ్యాయి బృందముతో గలిసి దేశదేశాంతరముల కేగి తా నేర్చుకొన్న వ్యాయామ పరిశ్రమలయందు ఎదిరిబృందము నోడించి, సాగత్తులనదగు తాచదువుకొన్న కళాశాల కొక అలంకారమని పేరువడసి జయలక్ష్మిని చేబట్టి పురమునకు, మరలెడి నృపతికైవడి జయజయ ధ్వానములతో గ్రామమునకు మరలుచుండెడివాడు. కాని ఈతని సుగుణములను గని ఖని మరియేమి భాగ్యము లేకుండగనే ఈతని తలిదండ్రు లిహలోక సౌఖ్యముల వీడిపోయిరి. తలిదండ్రులు లేని లోటు లేకుండ ప్రసాదరావు తమ్ముని అతిగారాబముతో చూచుచు కంటికి రెప్పవోలె కాపాడుచుండెడివాడు. ప్రసాదరావు కొంచెము ముంగోపముగలవాడు. తాపట్టినకుందేటికి మూడేకాళ్లనువారిలో నొకడు. ఈతడు దొరతనమువారి కొలువునందుండి వారి అడుగులకు మడుగులొత్తుచు, స్వేచ్ఛకు తిలాంజలి నొసంగి స్వార్థమునే కోరుచుండు మహనీయులలో నగ్రస్థాన మలంకరించెను. ఈతడు తమ్ముని ఎన్నిమారులో ఖద్దరువస్త్రముల విడువుమని బోధించెను. కాని, విఫలమనోరథుడగు చుండెను. రాట్నమన్నను, ఖద్దరువస్త్రములన్నను, ఆతనికి జనియించెడి క్రోధ మింతింత కాదు. శ్యామసుందరుడు కళాశాలనుండి వచ్చినదాది మాతృసమానయగు వదిన లక్ష్మీబాయియొద్ద గూర్చుండి ఆమెకు రాట్నము వడకుచుండుట నేర్పుచున్నప్పు డెంతయు మనమున విసుగుచెందు చుండెడివాడు.

ఫిబ్రవరి నెల దేశమంతయు సైమనుకమీషను బహిష్కరణాందోళనలతో అల్లకల్లోలముగనుండెను. ఏపత్రికలజూచిన నీవార్తయే! యెవరినోట విన్న నీమాటయే! నాడానగరమం దెక్కడజూచినను విద్యార్థులసంరంభమే. శ్యామసుందరుడు ప్రాతఃకాలకృత్యముల నెరవేర్చుకొని శుద్ధమైన ఖద్దరువస్త్రమును ధరించి జాతీయైకమత్యమునకు మూలకారణమనదగు జెండా చేతనిడి అన్నగారెంతవలదనుచున్నను తనభావిజీవితమెట్లు పరిణమించునో యను సందేహ మిసుమంతయును లేక దృఢదీక్షాపరుడై "మహాత్మగాంధీకి జయ్" అని కేకలిడుచు రణరంగమున నురికెడి వీరునికైవడి తోడి యువకుల ప్రోత్సహించుచు నగరసంకీర్తనలో పాల్గొనుటకై వెడలెను. సాయంకాలమయ్యెను. పట్టణపురమందిరమంతయు స్వచ్ఛందసేవకుల యుత్సాహముతో, బాలుర జయజయధ్వానములతో గూడ కర్మచారుల తత్తరపాటుతో అల్లకల్లోలముగనుండెను. శ్యామసుందరుడు నాటిసభయందు స్వచ్ఛందసేవాదళనాయకుడై యెక్కడజూచిన తానయై నాయకుల గంభీరోపన్యాసముల నతిశ్రద్ధగ నాలించుచు; మనమున నుత్సాహ తరంగములు మొలకలెత్త ఆవేశపూరిత హృదయుడై ఒకచో గూర్చుండి తనలో తానిట్లు తల

పోయ దొడఁగెను. 'అయ్యో? ఈయుపన్యాసముల వినిన కొలఁది నాయొడలు జల్లుమనుచున్నదే! నేనింతవర కెంత మూర్ఖుడనై యుంటిని! దాస్యశృంఖలాబద్ధునిగ నొనర్చు యీవిజాతీయవిద్య నేర్చుకొనుటయందు నా యమూల్య మగుకాల మెంత వృథా ఖర్చుచేసితిని! ప్రపంచమున దైవ సృష్టిలో స్వాతంత్ర్యదేవతలుగ పరిగణింపబడుచుండు పురుషులు దాము తమ స్వేచ్ఛాజీవనమును నిగళబద్ధముగ నొనర్చుకుంటయేకాక తమ భార్యాపుత్రికలగూడ దాస్య వృత్తిని ప్రబోధించి. విద్యావిధానములకే దోసి లొగ్గింప జేయుచుండ, ఇక వారలయందు జాతీయతాబీజములు మొలకలెత్తు టెట్లు? మన కన్నతల్లి మనదేశమాత, మన మాతృభూమి యొక్క స్తనముల పాలంగ్రోలి ఆమె యొసగు సుమధుర, సుశీతల జలముచే, పెంపబడి కర్తవ్యవిమూఢులమై, ఆమె పరపదదళిత యగుచుండ గాంచి, స్వేచ్ఛాపరులమై విలాసతరంగములలో మునిగి తేలుచుం టిమే? అయ్యో! తలచుకొన్న కొలఁది నాగుండె నీర గుచున్నది. రెండక్షరముల తోకగతగిలించుకొని బిరుదులకై యాశపడియుండు మహనీయులలో నేనొక్కడను గావలసివచ్చెగా! అయ్యో! ఎంత యవివేకినైతి. ఎట్టి దేశద్రోహినైతి. ఇకనైనను నాయీతుచ్ఛ దేహమును దేశసేవకు, మానవసేవకు అర్పించి, నాజీవితమును సార్థకము జేసికొనెదగాక' అని కృతనిశ్చయుడై అప్పటికి తొమ్మిది గంటల రాత్రియగుటచే, అన్నగారేమందురో అనుభయమున కాళ్లు ముందరపథమును బంధించుచుండ ఇంటివైపు మఱలెను.

3

నాడు అమావాస్య. ఆకసమంతయు కటికిచీకటులచే, కారు మబ్బులచే, భయానకమై చూపట్టుచుం డెను. మేఘగర్జనములు భయంకరశబ్దములు. శ్రీనివాస రావుగారింటియందుండెడివారల హృదయములు మరింత కలవరపఱచుచుండెను. నేటికి వారము దినములనుండి శ్రీనివాసరావుగారు ప్రబలబాధచే పీడితులగుచున్నారు. వైద్యశిఖామణులు అనేకులు రోగినిగాంచి నిరాశను వెల్లడిపఱచుచుండిరి. లీలాకమలల హృదయములు మిగుల క్షోభిల్లుచుండెను. పిడుగుల ఫెళఫెళారావములు వారి భయకంపిత హృదయములను మరింత కలవరపరచుచుం డెను. రోగి కడు నీరసించి, శల్యావశిష్టుడై యుండెను. కమలాబాయి విచారసంతప్త హృదయయై ఆర్తత్రాణ పరాయణుండగు భగవంతుని వేనోళ్ల స్తోత్రముచేయుచు పతి పాదముల చెంత కడు నిశ్చలమానసయై గూర్చుం డెను.

అర్ధరాత్రి. జగమంతయు గాఢాంధకారబంధురమై యుండెను. నక్షత్రముల కాంతిగూడ సన్నగిల్లెను. మిణుగురుపురుగుల స్వల్పకాంతులు తక్క వేరొండు వెలుగు లేదు. ఆకసము మేఘావృతమై, వర్షమువచ్చెడు సూచనలు పొడసూపుచుండెను. ఇట్టి భయంకరసమయమున ఇర్వురు యువకులు ద్విచక్రశకటముల నధిరోహించి కడువేగముగ బోవుచు ఇట్లు సంభాషింప మొదలిడిరి.

"అయిన, రాధాకాంతా! డాక్టరుగారు యిప్పుడు వత్తురని యనుకొందువా? ఆయన సదయహృదయుడే. మన యజమానుని స్థితి నాలోచించిన బాగుగ గన్పట్టును! మనలను తండ్రివలె ప్రేమించెడివాడు. ఎట్టివాడైనను మృత్యుముఖమున బడవలసినదే గదా. కానిమ్ము, దైవ ఘటన యెట్లున్నదో యెరుగ నేరితరము?" ఇట్లు సంభాషించుచు వారు కొంతవడికి డాక్టరుగారి గృహమును సమీపించిరి. డాక్టరుగారు నిద్రించుచుండిరి. వారిని నిద్రనుండి మేల్కొలిపి సంగతంతయు విన్నవించిరి. డాక్టరు సురేంద్రనాథ్‌గారు కడుదయార్ద్ర హృదయు డగుటంజేసి శ్రమయని యెంచక అట్టి కటికిచీకటి రాత్రి సమయమున తగు పరికరముల చేతనిడికొని, బయలువెడలి కొంతవడికి గృహమును సమీపించెను. డాక్టరెప్పుడు వచ్చునో, ఏమిచెప్పునో అని వీథియరుగుమీద నిలిచి చూచుచుండిన లీల డాక్టరును గాంచినతోడనే ఒక్క పర్వున లోనికిబోయి "అమ్మా! డాక్టరుగారు వచ్చిరే" యనుచు తల్లిం జేరెను.

సురేంద్రనాథ్‌గారు తిన్నగ గదిలోనికిబోయి, రోగి హస్తమును చూచి పరీక్షించి ఒక్క వేడినిట్టూర్పు

విడిచెను. డాక్టరేమిచెప్పునోయని అత్యంతము నాతురులైన తల్లికూతు లిర్వురకును, డాక్టరుయొక్క నిరాశామాచకదృష్టులు గాంచినంతనే ఏడ్వాగలేదు. "దీనావనా! దీనరక్షణబిరుదాంకా! మా తండ్రిని నా కుంచవా? మా తండ్రిని కాపాడవా?" యంచు లీల బోరన నేడ్వసాగెను. ఇంతలో 'అమ్మా! లీలా' యని తండ్రి పిల్చుచున్నటులయ్యెను. అంత లీల తండ్రియొద్దకు జని "ఏమి నాయనా! ఏలపిల్చితిరి?" యని యనుచుండగనే, శ్రీనివాసరావు తన గారాబు కుమార్తెను కుప్కించి జీర్ణములైయున్న తనచేతులతో అదిమిపట్టుకొని హృదయముమీద నిడికొని, "నా కన్నతల్లీ, నా బంగారుమొలకా, నేను మిమ్ముల వీడిపోవుచున్నాను. నాకు పరమేశ్వరుని ఆజ్ఞయైనది. మీరు విచారింపకుడు. మరణము జీవకోటికి సామాన్యమే! నిన్నొక యింటిదానిగ చేయజాలనైతిని. అదియె మనమున బాధించుచున్నది." అని యేమియో పలుకబోయి కఫము కుత్తుక కెగదన్నుటచే మాట్లాడజాలక కొంతవడికి "అమ్మా... నేను... పోవు... చున్నాను... మాతృ.... దేశము... మాతృ... భూమిని... మరువ... వలదు... నా జీవితము... వృధాగా... గడిపి... వేసితిని... నీవైనను... భారతాంబ... ఋణము.... దీర్చి ... యీదీనుని... ఆత్మకు... శాంతిగల్గింపుము... దీనురాలగు... నీతల్లికి... ధైర్యము... చెప్పుము.... నీతండ్రి.... నీకు ఇక... లేడు... శ్రీమన్నారాయణా ... మా లీలా ...కమలల... నెట్లు... గాచెదవో."

ఇట్లు పలుకుచు ఆయుదార హృదయుడు విశ్రాంతి దీర్చుకొనువాని భంగి జగద్రంగమును వీడి కన్నులు మూసుకొనెను.

ఇక నేమున్నది? శ్రీనివాసరావుగారి పంచభూతాత్మకమైన శరీరము పంచభూతములలో కలిసిపోయెను. లీలా కమలల హృదయము లెట్లుండునో వ్రాయుటకు కలమాడుటలేదు.

౪

"లక్ష్మీ! లక్ష్మీ! అబ్బా! మన శ్యామసుందరు డెట్టివాడయ్యెనే! దేశము, దేశసేవ, యివన్నియు వీనియందే ఆవిర్భవించియున్నవి. ఈఖద్దరుగుడ్డలు, యీ రాట్నములు యివన్నియు వీనికొరకే బ్రహ్మ సృష్టించెనుగాబోలు! ఇంకను వీడేమో గొప్పగొప్ప చదువులుచదివి, బిరుదములంది, దొరతనమువారి కృపకు పాత్రుడుగానోపునని యెంతయో మురియుచుంటిని. నా తలపులన్నియు బూడిదగలిసిన పన్నీరాయెనే! తిన్నయింటికి వాసములు లెక్కపెట్టినటులు నాకే పంగనామములు పెట్టుచున్నాడు! తండ్రితో సమానుడనగు నా యాజ్ఞ లెక్కసేయక నిన్న తాను పాఠశాల బహిష్కరించు టెందులకు? పట్టపరీక్షకువెళ్ల సంసిద్ధుడైయుండి మధ్యకొరవితో తల గోకికొనునటు లీకృత్యము లేల? దొరతనమువారెంతయు సమర్థులు. వారేమి చేయ దలచినను ఒక్కత్రుటిలో నొనర్పగలరు. వారి కోపానలమున కాహుతియగుట కంటె వేరొండులేదు." ఇట్లు యింకేమియో పల్కుచు మూర్తీభవించిన క్రోధదేవతవలె ప్రసాదరావు పడక కుర్చీమీద కూర్చుండి తమ్ముని రాక కెదురుచూచుచుండెను.

శ్యామసుందరుడు లోన నడుగిడుట తోడనే ప్రసాదరావు కనుబొమ్మలెగ్రవడ "ఎవరు వారు? ఓహో! శ్యామసుందరరావుగారా? తీరుబడియైనదా? దేశనాయకులు మిమ్ములవిడచిరా? అసహాయోద్య మాందోళనలో ఎంతమందియూర్ఖులు పాఠశాలలవిడచి, ఉద్యోగముల మాని, కూటికి గుడ్డకు మొఖమువాచి, దేశద్రిమ్మరులై, తిన్నచోట నిలువక, నిలిచినచోట నిద్రింపక, ఫకీరులవలె తిరుగుచుండుటలేదు? నీవు కూడ వారిగతినే అనుసరించుచున్నటులు తోచుచున్నది. కానిమ్ము! నీ ప్రారబ్ధమునకు నేనేమి చేయగలవాడను? వచ్చియు రానిమాటలతో, తప్పుటడ్గులతోనున్న నిన్ను తండ్రిగారు తమ మరణసమయమందు నన్ను జేరంబిలిచి 'నాయనా! నీకు రెక్కలు వచ్చినవి. నీ తమ్ముడింకను చిరుతప్రాయము వీడలేదు. వానిని నీచేతులలో వీడిపోవుచున్నాను. నీ తల్లి వానిబాల్యమందే గతించినదిగదా? ఇక వాని భారమంతయు నీదే. నీ తమ్ముని నీ వెటులు కాపాడెదవో?' అని నుడివియున్నందున నింతగ చెప్పవలసివచ్చెను." ఇట్లుచెప్పుచు ప్రసాదరావు పడకకుర్చీనుండిలేచి గదిలోనికివెళ్లి ఒక కవరుదెచ్చి తమ్మునిముందు విసరివైచి, ఇదిగో నీ పాఠ

శాలా ప్రధానోపాధ్యాయులు సాయంకాలముననే దీనిని నాకంపియున్నారు. దీనింగూర్చి నీయభిప్రాయము నను కరింపు"మ నిపల్కెను.

ఇంతవరకు మంత్రముగ్ధునివలె, నిలువబడియున్న శ్యామసుందరుడు ఉత్తరము తనకాలివద్ద పడినతోడనే త్రొట్రుపాటొంది, భయకంపితహస్తములతో దానినెత్తి యీవిధముగ చదివెను.

శ్యామసుందరా!

సైమనుకమీషను బహిష్కారణాందోళనలలో పాఠశాల మానిన యువకులు పాఠశాలనుండి వెడలగొట్ట బడుదరను మా శాసనములను నీవు వినియేయున్నాడవు. నీవు పాఠశాలయందు అందరకంటె నెక్కుడుగ వృద్ధిలోనికి రాగలిగిన వాడవనియు, వినయవివేక సౌశీల్యాది సద్గుణములు గల్గినవాడవనియు ఎంచి యింతకుమున్నెన్నియోమారులు నీవు ఇట్టిపనులుచేసినను ఓపిక వహించితిమి. కాని నేడు జరిగిన విషయమున, నీవేగాక, తాచెడ్డ కోతి వనమెల్ల చెరచినటులు తోడిసహాధ్యాయులనందర, ప్రోత్సహించి, వారలగూడ పాఠశాలలుమాన్పించి,యుత్సవములలో పాల్గొనినందున నిన్ను పాఠశాలనుండి వెడలనడపవలసినదిగ, పైఅధికారులు ఆజ్ఞాపించుచున్నారు.

ఇట్లు
ప్రధానోపాధ్యాయుడు.

ఈయుత్తరము చదివినతోడనే శ్యామసుందరుని మనోవీధిని, విచారానందము లొక్కటూరి, పరుగిడ మొదలిడెను. నిశ్చేష్టుడై, నోటమాటలేక పదినిమిషములవరకటులే నిలువబడియుండెను. శ్యామా! భోజనమునకు లెమ్మా. ఇంతకే తడవైనది' యని, పిల్చు లక్ష్మీబాయికేక కర్ణపుటముల సోకినంతనే దీర్ఘాలోచనాపరుడైయున్న శ్యామసుందరుడు తెల్వొంది వదినా; ఇదిగో వచ్చుచుంటి'నని తన గదిలోనికి వెళ్లి యుత్తరీయముతీసి, మంచముపై పడవైచి, వంటయింటివైపు మరలెను. లక్ష్మీబాయి వడ్డించి మరది రాకకై నిరీక్షించుచుండెను. శ్యామసుందరుడు పాదప్రక్షాళన మొనర్చుకొని విస్తరముంగిట భుజింపగూర్చుండెనేకాని, మనస్సు మనస్సులో లేదు. ఎంతయో బాధనందువానివలె గన్పట్టుచుండెను, సంగతంతయు నెరింగియున్న లక్ష్మీబాయి "శ్యామా, ఏమటులుంటివి? సరిగ భోజనమైన చేయలేదే, భుజింపుము. నాయనా మీ యన్నగారిసంగతి నీవెరింగియున్నదేకదా! వారికెంత తోచిన నంతియేకాని వేరొండుగానరు. దైవనిర్దేశ మెటులున్న నటులగు విచారించి మనస్సును బాధింపచేయుట తక్క వేరొండులేదు." అని పల్కెను.

శ్యామసుందరుడు వేవేగ భుజించి, తల్లివలె ఆదరించి లాలించి ప్రేమించి కన్నకుమారుని భంగి ఆదరించెడి వదినగారితోనైనను మాట్లాడక తిన్నగ గదిలోనికేగి శయ్యపై నొరిగి, రెండుచేతుల తల నదిమిపట్టుకొని 'ఆహా! సర్వేశ్వరా! ఎట్టి విషమస్థితికి తెచ్చితివి? నా మనోదార్ఢ్యము నెరుంగగోరియే నన్నిట్టి యిక్కట్టుల పాల్చేయుచుంటివా? నే నిప్పు డేమిచేయనగు? నాకేది కర్తవ్యము? అంతవాని నింతవానిగ నొనర్చి, విద్యాబుద్ధులు చెప్పించి తన సర్వస్వము నన్నుగ భావించి పెంచుచున్న అన్నగారి యాజ్ఞ యొకవంక! దీనావనమై దిక్కులేక తనపుత్రులేమో తన్నుద్ధరించెదరని నమ్మియున్న భారతమాత, శివాజీ, రాణాప్రతాప్, తిలక్, గాంధీ ప్రభృతులగన్న మాతృభూమి, సీత సావిత్రి దమయంతి చంద్రమతి మొదలగు సాధ్వీమతల్లులగాంచిన పవిత్రజన్మభూమి, దేశసేవకునై పలుబాధములపడి అనేకసంవత్సరములకఠినకారాగారవాస శిక్షకులోనై అవసానసమయమందు గూడ మాతృదేశమో, మాతృదేశమో యని విలపించుచు ప్రాణములర్పించిన చిత్తరంజన్, గోఖలే, నౌరోజీ, లజపతిరాయి మొదలయిన వీరశిఖామణుల గన్న భారతరత్నగర్భ, నా జన్మధాత్రి హాహారావములు మరియొక వంక!

కానిమ్ము, నా హృదయగతమగు కోర్కెయే పుష్పించి ఫలించుగాక. నేడే మాతృ భూరంగమునదు మీకి నాసోదరుల సుఖదుఃఖములలో పాల్గొని దేశమాతకు సత్పుత్రుడనై మెలగెదగాక! అపార కృపామయుడగు సర్వేశ్వరుడు నా సంకల్పము లీడేర్చి నాకు చేయూత నొసంగి నాజీవితము ధన్యమొనర్పజేయుగాత!!"

ఇట్లు తలపోయుచు శ్యామసుందరుడు హృదయ భారము కొంత తగ్గ కర్తవ్యనిర్దేశ మొనర్చుకొని పొట్ట కూటికై దాస్యవృత్తికి పురికొల్పు విద్యకు స్వస్తిచెప్ప నిశ్చయించి అన్నగారు దీనికెట్టిశిక్ష నొసంగెదరో యను భయమంతయు విడనాడి దినమంతయు నలసియుండుటచే నిద్రాదేవి యొడిలో శరణందెను.

అఘటనా ఘటన సమర్థుండగు భగవంతుని లీలలం గన నేరితరము! ఒకతరి మానవుల సంతోషాంబుధి నోలలాడింపచేయుచుండును. ఇంకొకతరి విచారసాగరమున ముంచుచుండును. ఇంతవరకు జన్మించినదాది కష్టమన్న నెట్టిదియో యెరుంగక నిరంతరసుఖసాగరమున నోలలాడు లీల కడు యిక్కట్టులకు లోనయ్యెను. కృష్ణపక్ష చంద్రునివలె ఆమె నానాటికి క్షీణించుచుండెను. క్షయరోగపీడితుని దేహము ట్లాబాలదేహము కృశించుచుండెను. మనోవ్యాధికి మందేది యనునట్లు ఆమెరోగము నీరికి వారింప నశక్యమైయుండెను. బాల్యమాదిగ తన్ను పెంచి పెద్దదానినిగ నొనర్చి తనసుఖమునే యభిలషించుచున్న పితృమరణముకై చింత యొకవంక, భర్తృవియోగానల దందహ్యమానయై సతతము కన్నీరు కాల్వలై కార దుఃఖించుచు, కుషించి కడు దుర్బలయై మంచముపట్టి నానాటికి కృశించుచున్న తల్లికై చింత మరియొకవంక. అట్టితరి సామాన్య బాలికలైన, ధైర్యము విడనాడి కింకర్తవ్యతా విమూఢలై బెగడంది ఉందురు. అట్లుగాక ధీరయగు లీల పొంగిపొంగి పొరలి వచ్చుచున్న దుఃఖము నాపుకొనుచు తానే అధైర్యమందిన తన తల్లికూడ బెగడంది అసువుల బాయగలదేమో యను భయమున కమవారలకు ధైర్యముతో మన్నట్లే కన్పట్టుచుండెను.

నాడు వేకావళి. ప్రాతఃకాలకృత్యముల నిర్వర్తించుకొని చేతనొకపళ్లెమిడి దేవతాపూజార్హమై పూలుగొని తెచ్చుటకు లీల తన చిన్ని పూదోటలోనికేగెను. వాటి యుదయమునుండియు కమలాబాయిస్థితి మారినట్లుకాన్పించుచున్నది. తవలో తానేదో గొణుగుకొనజొచ్చెను. నడుమనడుమ, "లీలా! లీలా! నీ ముద్దుముచ్చటలన్నియు తీరకుండగనే, నీ తండ్రి నిన్ను వీడిపోయిరి. నిన్నొక యింటిదానిగ చేసినచో నాకీ బెంగ యుండకపోవును. పితృవియోగముచే పరితపించుచున్న నీవు మాతృవియోగముచే ఎంతదిగులందెదవో! సంపూర్ణ యౌవనవతివై వివాహయోగ్యవై యున్నతరి భగవంతు డెట్టి యాపదల పాల్చేసెనే! నీతల్లి యిక జీవింపజాలదు. మాతాపితృవిహీనవగు నీకిక దిక్కెవ్వరు? ఎట్టియాపదల పాలందవలయునో! ఎందరి యపహాస్యములకు గురి కావలసివచ్చునో! ఎందరు క్రూరుల క్రౌర్యముల బారి పడకుండ కాపాడుకొనవలయునో! ఆహా! దయామయా! నా చిన్నారి లీల నేమి చేయనెంచితివి? నామెకేది దిక్కు? లీలకు ధైర్యమొసంగుము. ఆపదలనుండి యుద్ధరింపుము. సద్బుద్ధినొసంగి, పుట్టినింటికి, మెట్టినింటికి సత్కీర్తి చేకూర్చునటు లనుగ్రహింపుము. నేనుపోవుచున్నాను. లీలను నీచేతనిడిపోవుచున్నాను. కాపాడుము" అని పలవించుచుండెను.

లీల పూలను గొనితెచ్చి తల్లి మంచమువద్దకు వచ్చి చూచుసరికి కమలాబాయి స్మృతితప్పియుండెను. తల్లి స్థితి గాంచినతోడనే లీలకు ధైర్యము సన్నగిల్లెను. కన్నుల నుండి కారు బాష్పముల నొత్తుకొనుచు "అమ్మా! ఏమియో బాధగానున్నటులు గాన్పించుచున్నది" యని లీల తల్లిని పలుకరించెను. అంత కమలాబాయి "అమ్మా! నీ తల్లికి అవసానము సమీపించుచున్నది. ఇక నేబోవుచున్నాను. నీ తండ్రిగారు తమ మరణసమయమందు నీకాదేశించినమాట మరువవద్దు, నాకోరికకూడ నదియే. సత్పాత్రివై నీదేహమును మానవసేవకునై వినియోగించి, సచ్చరిత్రవై తోడి స్త్రీలోకమున కాదర్శప్రాయవై, చదువులసరస్వతివై, విద్యలేక దేశమన్న నెట్టిదియో యెరుంగక దేశస్థితి యన్న నెట్టిదియో యెరుంగక భర్తయున్నతాశయముల కెంతయు ఆటంకమును గలిగించు వృథాప్రలాపములయందే కాలమంతయు గడపి అవిద్యాంధకారమందు మునిగి తేలుచున్న స్త్రీల నుద్ధరింపుము. అహంకారమును త్యజించి కొద్దిగొప్పలదరికి జేరనీయక నీకాలమును గడుపుకొనుచుండుము. ఇక మాట్లాడజాలకున్నాను, ఆయాస మధికమగుచున్నది. కొంచెము...మంచినీరు..." ఇట్లుచెప్పుచు మనస్సంతయు

భగవదాధీనము గావించి మాయాప్రపంచక రంగమునుండి ఆత్మపాత్రాభినయము సమాప్తి గావించుకొనెను.

గాలికి దుమ్ము రేగిన ట్లీవార్త క్షణములో గ్రామమంతయు వ్యాపించెను. విన్నవారందరు "అయ్యో! సుగుణమణి యగు లీల కెట్టికష్టము సంభవించె! కరుణామయుడగు భగవానుడామెయెడ కడు నిర్దయుడాయెనే? ఇక ఆబాలకేది గతి" యని వగవజొచ్చిరి. మెల్లగనీవార్త పాఠశాలా ప్రధానోపాధ్యాయినియు, దయావతియు నగు, శారదాబాయిగారి కర్ణములంపడెను. వెంటనే ఆమె లీల గృహమునకుంజని తల్లి మంచము వద్దనే కొయ్యవారి పడియున్న లీలంగాంచి తనవద్దనున్న ధనముతో శవమునకు దహనసంస్కారాదుల ముగింపజేసి లీలను తనతో గూడ నింటికి తీసుకొనివెళ్లి ఆదరించి ఆమెకు తల్లి లేని లోటు దీర్ప బ్రయత్నించుచుండెను. లీలయు ఆమె మధురసంభాషణలచే ఆదరసత్కారములచే, కొంత దుఃఖముపశమిల్ల తలిదండ్రుల అంత్య వాక్కుల స్మరించుకొనుచు వారి కర్తవ్య మీడేర్ప ప్రయత్నించుచుండెను.

౬

ఆ గ్రామమున శారదాబాయిగారి నెఱుగని వారెవ్వరును లేరు. ఆమె బాలికలయందు చూపెడి యనురాగము, విద్యబోధించుటయందు గలనేర్పు, కార్యదీక్ష, ఔదార్యము, సహనశీలత, సర్వసమత్వము గాంచిన ప్రతి వ్యక్తియును ఆశ్చర్యమునొందక మానదు.

శారదాబాయికి పాపము, బాల్యమునందే వైధవ్య దుఃఖము ప్రాప్తించెను. వివాహసమయమందు తక్క భర్తృముఖమెన్నడు వీక్షించని యామెను అనేకులు మూలబడవైచి వంటపొయ్యివద్దనే కుక్కి ఆమె యున్న తాళములమంటగలుప యత్నించిరి. కాని యోచనాపరురాలగు యామె పవిత్రమానసమే యామె సచ్చరిత్రమునకు మూలకారణమనియు, మనోనైర్మల్యము లేక యిరుగుపొరుగు అమ్మల అధిక్షేపములకు లోనై లేనిపోని యసంబద్ధప్రలాపముల తమ విలువగల కాలము వృథపుచ్చుచు అనేకులగు క్రూరుల మోహదృష్టులకు గురియై తమపవిత్రజీవితము మరింత అపవిత్రముగ నొనర్చుకుంటయో, కాక కులకళంకములై, పుట్టినింటిని, మెట్టినింటిని అపకీర్తిపాలుచేసి దేశమాతకు, దుష్ప్రవర్తనలచే మరింతభారమును గల్గించుచున్న పెక్కురు స్త్రీలసంగతి విచారించి, వగచి, యెట్టి అభ్యంతరములు సంభవించినను లెక్కింపక నాయీ తుచ్ఛదేహమును స్త్రీవిద్యకునై బలియొసంగి అవిశ్వాసలై, మూఢలై, అవిద్యాంధకారమునబడి తట్టుమిట్టాడుచున్న నాసోదరీమణుల నుద్ధరించి నాజీవితమును సార్థకము చేసికొనియెదగాక యని దృఢనిశ్చయయై స్త్రీవిద్యలో ఉన్నతి జెందుచు వచ్చుచున్న పూనానగరమును గూర్చి తానదివరకు వినుచున్నది యగుటంజేసి ఒరుల కీవార్త తెలియజేయకుండ, ఒరులసహాయమపేక్షింపకుండ తాను అబలనను సంగతియే మరచి ఆవేశమాత్ర సహాయయై ప్రోత్సహించుచుండ, తిన్నగ పూనా చేరెను. నాలుగు సంవత్సరము లక్కడనుండి, ఉన్నత విద్య నంది ఆంగ్ల విద్య నభ్యసించి బిరుదములంది తామే అపరసరస్వతులని యెంచుచు, విఱ్ఱవీగి, కన్నుమిన్ను గానక, పరులతో భాషించినయెడ తమ విద్య కెక్కడ లోపము వచ్చునో యను భయముచే మూర్తీభవించిన గర్వరాసులోయన తిరుగుచుండు మన యీనాటి కొందఱు సోదరీమణులవలె గాక శారదాబాయి యున్నత విద్యతోపాటు వినయ, వివేక, సత్ప్రవర్తనాదులయందు కూడ తనయంతయామె లేదని పలువురచే గణింపబడి పూనా కళాశాలయందు పన్నెకెక్కి, జన్మభూమి కేతెంచి తన స్వంతధనముతో పాఠశాలాభవనము నొకదాని గొని దానికి శారదాభవనమని పేరిడి, పెక్కురుబాలికలనందుజేర్చి తన ఆశయ మీడేర్చుకొనుచుండెను.

శారదాబాయియొక్క సాంగత్యలాభము వలన లీల గృహకృత్యముల యందేమి అధ్యాపికాత్వము నందు గల నేర్పునందేమి మిక్కిలి నేర్పుగణించి, ఆమెకు తలలోని నాల్కవలె ప్రవర్తించుచు ఆమెకనుసన్నల మెలగుచు తత్ప్రేమ భాజనమై మెలంగుచుండెను. ఒక్క నిమిషము లీల లేకున్న శారదాబాయికి ఈ జగమంతయు నంధకారమయముగ తోచుచుండును. అప్పుడప్పుడామె తన స్థానమున లీలను ఉపాధ్యాయిగ నొనర్చి బాలికలకు పాఠముల చెప్పించుచు తాను చూచి ఆనందించుచుం

డును. బాలికలుగూడ లీలను తమసోదరిగ భావించి, పాలు నీరు భంగి ఒక్కటై మెలగుచుందురు. సాంగత్య లాభము వలననే కదా గులాబిచెట్టుక్రిందనున్న మన్ను గూడ పరిమళించుట. అటులే శారదా సాంగత్యము వలన సహజ సద్గుణవతియగు లీల సుగుణశీలయై అన్నిట నామెకు తోడునీడయై తలిదండ్రుల కీర్తి మరింత వృద్ధి పరచుచు, ఆ గ్రామమందు సర్వజన ప్రేమైకవర్తినియై యొప్పుచుండెను.

ప్రాతఃకాలము ఏడుగంటలై యుండవచ్చును. ప్రాతఃకృత్యము లీడేర్చుకొని శుచియై శారదాబాయి లీలను ముందిడుకొని నిత్యమును వలె తులసీదాస కృతమగు హిందీ రామాయణమును చదువుచుండెను. లీలగూడ ఆమె చదువు పద్యముల నర్థము చేసికొనుచు నత్యంత కుతూహలితమానసయై వినుచుండెను. కొంత తడవునకు రామాయణ పఠనము ముగించి, శారదాబాయి లీలతో సంభాషించుచుండెను. ఇట్టితరి పాఠశాల పరిచారికయొకర్తు చేతనొక యుత్తర మునిడి అమ్మా! తపాల వాడిప్పుడే దీని నాకొసంగెనని చెప్పుచు ఆమెచేతి కందిచ్చెను. ఇట్టి సమయమందు ఉత్తర మెవరివద్దనుండియో యని యోజించుచు, కవరు చింపి లోని కాగితముతీసి యిట్లు చదువనొడగెను.

ప్రియసోదరీ, నమస్కారములు.

ఈ మధ్య వచ్చిన సైమనుకమీషను బహిష్కరణావసరమున నేను పాఠశాలను బహిష్కరించితిని. దాని ఫలితముగ పాఠశాలనుండి వెడలగొట్టబడితిని. వాడు మొదలు మా అన్నచే పలుబాములకు లోనై వారి కోపానలమున కాహుతి యగుచుంటిని. చదువుమాని, యింటి యందు చేతకాని పిరికిపందవలె గూర్చుండినయెడ, తిండి పెట్టుట తనకు గూడ దుర్భరమగుననియు, యింకను ఏవేవో దుర్భాషలాడి నన్ను కంటకముగ జూచుచుండెను. ఇట్లుండ, మొన్న ఆ గ్రామములో జరిగిన విద్యార్థి స్వచ్ఛంద సేవాదళమునకు నన్ను నాయకునిగ నొనర్చియుండుటచే నేను అన్నగారి అభిప్రాయములకు వ్యతిరేకముగ, ప్రచారము చేయవలసివచ్చెను. అన్నగారదివిని, ఆగ్రహపరవశులై నా మూలమున తమ యుద్యోగమునకు గూడ భంగముకలుగుననియు, నేను యిల్లు వీడిపోయిన తాను సుఖముగ దినములు గడుపుకొందుననియు చెప్పెను. కాని ఆయన యేమన్నను మౌనవ్రతము దాల్చి యూరకుంటెని. ఇంతలో వదినెగారు వచ్చి నన్ను గాంచి, నాకై జాలినొంది, కఠినోక్తులచే నా మనస్సు నొప్పింపవలదనియు, మిమ్మే దైవముగనెంచి, భావించి పూజించుచు, పితృసమానులుగనెంచి, గౌరవించుచున్న ఆతని హేయదృష్టిని జూడవలదనియు, మా అన్నగారిని ప్రార్థించెను. అట్టితరి ఆయన ఆమె-నావలకు త్రోసివైచి 'నీవా నాకు నీతులు గరపుదానవు? ఆ చెనటి నిన్నుకూడ చెరచుచున్నాడే! మీరే దేశభక్తులు, దేశమునుద్ధరింప అవతరించినారు. కాన, యిద్దరుగూడ నొక్కచోటికిబోయి హాయిగ జీవింపుడని" పలువిధముల నిందించెను. పతివ్రతా శిరోమణియగు యాయమ మిగులవగచి, 'భర్తృ సందేహమునకు గురినైతినే' యని మిగుల దుఃఖించెను. ఈసంగతి వినినంతనే నాహృదయమున మిన్నువిరిగి మీద పడినట్లాయెను. 'అయ్యో! నా మేలు నభిలషించుచు నామూలమున, ఒక పతివ్రతయగు నబల భర్తృసుఖమునకు, దూరముగావలసివచ్చెనా! తిండిలేకపోయినను, గుడ్డలేకపోయినను, ఆయమ సుఖముకొరకైనను నేనిల్లు వీడిపోవుట నాకర్తవ్య'మని భావించితిని. అన్నగారి సందేహమునకు గురియై వారికంటికి శూలమువలె మెలగుచుండుట హేయమని యెంచితిని. నాసంగతి నీకు తెలియబరచుట నాకర్తవ్యమని ఎంచి నీకీయుత్తరము వ్రాయ సమకట్టితిని.

ఇట్లు నీప్రియసోదరుడు,
శ్యామసుందరుడు."

ఈలేఖ గాంచినతోడనే, శారదాబాయి నిశ్చేష్టయై, కొంతవడికి అన్నగారి దౌర్జన్యము, వారిక్రౌర్యము తనకు తమ్మునియందుగల అనురాగముగాంచి, యిట్టితరి అన్నగారిదృష్టికి దూరముగనుంటయే శ్రేష్టమనియు, తానుజీవించియున్న పర్యంతము ఆతని కెట్టి కష్టము కలుగజాలదనియు, ఉత్తరము గాంచినతోడనే తనవద్దకు రావలసినదనియు, తమ్మునికొక లేఖవ్రాసెను.

లీలగూడ ఉత్తరముసంగతులను శారదాబాయి నోటి నుండివిని తానుగూడ శ్యామసుందరునికొరకై జాలి నొంది ఆతని యున్నతాశయములకు, ఉదారస్వభావమునకు మనమున మిగుల సంతసించి అట్టి సుగుణముల ప్రోడ యగు తమ్మునిగలిగియున్న శారదాబాయియొక్క అదృష్టమును, మిక్కిలికొనియాడి ఆతడు వచ్చినతోడనే తాను ఆతనియొద్ద శుశ్రూష చేయుచు దేశచరిత్ర, దేశములోని యిప్పటి పరిస్థితులు, నేర్చుకొనుటకు కృతనిశ్చయురాలై ఆతనిరాక కెదురుచూచు చుండెను.

౭

నాటి ఉదయమునుండియు లీలా శారదలు శ్యామసుందరుని రాకకై నిరీక్షించుచుండిరి. నిమిష మొకయుగమువలె వారికి తోచుచుండెను. ఎన్నిమారులు గడియారమువంక చూచినను ధూమశకటము వచ్చుసమయమగుట లేదు. ఆతురులైయున్న సమయమందు అన్నిటను విలంబమే కాన్పించును. అట్టితరి ఎప్పుడు శ్యామసుందరుని గాంతుమా! ఎన్నడు వానితో సంభాషింతుమా యనియున్న మన లీలా శారదలమనములెంత వేగిరపడుచున్నవో వారిఆతురత సూచించు మొగములే చెప్పుచున్నవి.

గడియారము టిక్కుటిక్కుమని పండ్రెండుగంటలు కొట్టెను. గణగణమను శబ్దముతో, ఒకజట్కాబండి శారదాభవనముముందు ఆగెను. శ్యామసుందరుడు లోనినుండిదిగి ప్రేమదృష్టులతో తన్నుగాంచుచు, తనకెదురుగవచ్చుచున్న అక్కగారికి ప్రణమిల్లి వసారాలో నుండు సోఫాపై కూరుచుండెను. చేత మంచినీరుచెంబు నిడికొని లీల లజ్జాభయము లొక్కమారు, పెనగొనత్రొటుపాటొందు అడుగులతో మెల్లగ తలుపుచాటున నుండి శారదాబాయికి ఆచెంబునందిచ్చెను. "లీలా! రమ్మి, టుగమ్ము సిగ్గేలనమ్మా", యని లీలను పిలిచెను. అపరిచితనామము వినుటతోడనే శ్యామసుందరుడు గుమ్మముదిక్కు మొగమై, "అక్కా, 'లీలా!' యని యిప్పుడెవరినామము పేర్కొంటివే? ఆమె ఎవరు? మీపాఠశాలా విద్యార్థినియా?" అని యడిగెను. అంత శారదాబాయి "నాయనా! లీల మాతాపితృ విహీనయగు నొకబాలిక. కేవలము పరమాత్ముని సహాయము తక్క వేరొండుసహాయ మామెకు లేదు. చూడు! చేలతనము సూచించు ఆమె సుకుమారముఖము గాంచిన ఆమెసద్గుణము లన్నియు కన్నులకట్టిన ట్లుండును. నిరాశచే, శుష్కించి, వాడిపోయిన నాఆనందమునకు దోహదముగావించిన దీ బాలామణియే?" యని పలికెను. అక్కగారుచెప్పిన మాటలన్నియు వినుచున్న శ్యామసుందరుడు లీలవైపొక్కమారు చూచెను. అంతవరకు శ్యామసుందరుని ముఖసౌందర్యముగ్రోలుచు, పిపాసాయుతములైన లీలా దృష్టులు శ్యామసుందరుని దృష్టులలో లీనమైపోయెను. ఆచూపులలో నేమి మాయాజాలమున్నదో కాని కొంతవరకు వారు ఈ బాహ్యప్రపంచమును మరచి తమజీవితమును ఒకరికొకరు ధారపోసినటులు తెల్పుచున్నవో యను దృక్కులతో అట్లే నిలిచిరి. శారదాబాయి ముసిముసినవ్వులతో 'ప్రణయాంకము' ప్రారంభమయ్యె గదాయని లోన తలపోయం దొడంగెను.

శ్యామసుందరుడు ఆ గ్రామమున అడుగిడినదాదిగ జాతీయసంస్థల నిర్మించి అందు రాట్నములను, మగ్గములను పెట్టించి అనేకులు బీదవారల కుపాధి కల్గింప మొదలిడెను. ఇంతియ కాక, పల్లెటూరి గ్రామముల కేగి దేశపరిస్థితులు, దేశము, దేశదారిద్ర్యమున్న నెట్టిదియో యెరుంగక తమలో తాము తగవులాడుకొనుచు, అన్యోన్యము ఐకమత్యమునువీడి మతకలహములచే తమ్ముతామే నిర్భాగ్యులుగ జేసికొనుచున్న పల్లెలవారిని విద్యావంతులనుగ జేసి, వారలలో ఐకమత్యము గలిగించి రాట్నములయందు, మగ్గములయందు వారికుత్సాహము జనింపజేసి వారి గౌరవమునకు పాత్రుడై, ఒకనిముసమైనను వృథపుచ్చక ఒరులహితముకొరకై పాటుపడ జొచ్చెను.

శ్యామసుందరుని వయస్సుతోపాటాతనిబుద్ధి వికాసము, కీర్తి ప్రతిష్ఠలుకూడ వృద్ధినందజొచ్చెను. స్వార్థరహితమగుసేవ, ఫలాపేక్షలేనిదేశభక్తి, మనోవాక్కాయకర్మముల నాతడుచేయుచున్న మానవసేవ యేరిహృదయముల నాకర్షింపకుండును. ఆతనిమాటయన్న ఎల్లరును ప్రాణముల నిచ్చుటకైనను సంసిద్ధులగుదురు. ఆతని

సత్పవిత్రతనయే ఆతనికితోడై దారిచూప శ్యామసుందరుడు నానాట వృద్ధికి రాదొడగెను. దేశసేవాపరుడు, స్వార్థత్యాగి, కీర్తికాముడు అగు తమ్ముని గాంచి శారదాబాయి పొందు ఆనందమునకు మేరయే లేదు. లీలకన్ననో దివారాత్రము లాతనిస్మరణయే! ఆతని నామ ముచ్చరింపని గడియ యొక్కటైనను గానరాదు. శ్యామసుందరుడు దినమంతయు పనిచేసి యింటికివచ్చినతోడనే లీలకు నైతిక రాజకీయ ఆర్థికవిషయములను నేర్పుచుండును. వారు ప్రతిదినమును దినమంతయు, తామొనర్చిన సేవను, దానిలాభమును ఒకరికొకరు చెప్పుకొనుచుందురు. ఈవిధముగ దినముల నతిసుఖప్రదముగ వారు గడుపజొచ్చిరి లీలా శ్యామసుందరుల హృదయములు కూడ, నానాటికి ప్రేమపాశములచే గట్టిగ గట్టువడుచుండెను.

౨

శారదాభవనము నిజముగ శారదాభవనమే. బాలికలతో నిండియున్నప్పుడది యెంతయో సుందరముగ చూపట్టుచుండును. బాలికలు చదువుకొనుటకు విశాలములగు గదులు, రాట్నములు వడుకుటకు, మగ్గములపై నేత నేయుటకు తగు పెద్దవసారాలు, బాలికలు స్వేచ్ఛగ ఆడుకొనుటకు తగిన ఖాళీస్థలమును, వివిధములగు పూలమొక్కలతో నిండి బాలికలసేవచే పెరిగి వృద్ధినందుచు బాలికల విద్యాబుద్ధులవలెనే వృద్ధిని సూచించుచున్నట్లుండు నొక యారామము నందుగలవు. ఈగృహమందే శారదాభాయిగారి నివాసము.

వెన్నెల పిండియారబోసి నట్లుండెను. మలయమారుతము కలువలరేనికితోడై దినమంతయు నలసి, విసికి, వేసటనందియున్న ప్రాణికోటి కాహ్లాదకరమై యొప్పుచుండెను. పక్షిగణములు తమతమ కులాయములవీడి జాతిభేదముల విసర్జించి, అన్యోన్యమైత్రి సూచించుచున్నవో యన్నటులు వింతవింతధ్వనులతో కూయుచుండెను.

ఇట్టిసమయమున సుమారు పదునాలుసంవత్సరముల ప్రాయముగల యొకకన్నియ ఆతోటలో నొక నలువరాతి తిన్నెపై మూర్తీభవించిన సౌందర్యదేవతవలె కూర్చుండి యేమియో యాలోచించుచుండెను. స్వర్గము నుండి విహారార్థమై బయలువెడలి, ఆయారామసౌందర్యమునకు మెచ్చి కొంతసేపు శ్రమ బాపుకొననెంచి వచ్చి కూర్చుండిన దేవకన్యకవలె నామె కన్పట్టుచుండెను. ఆమెసౌందర్యమును గాంచి, సిగ్గంది, మోము వాంచినటులు పద్మినీకాంతుడు మరగుపడజొచ్చెను.

యోచనాసాగరములో లీనమైయున్న యాసౌందర్యరాశికన్నుల నెవ్వరో వెనుకనుండి గట్టిగమూసిరి. లజ్జాభయము లొక్కసారిచుట్టుముట్ట, "అబ్బా? శ్యామసుందరా, పట్టువిడువుము. నీకెప్పుడును హాస్యమే" యనుచు లీల ప్రణయకోప మభినయించుదానిపగిది చూపట్టుచు పట్టు విడిపింపకొనజూచెను. శ్యామసుందరుడు పట్టువిడిచి "యేమి నాలీలారాణీ! ఏలయిట్లు ఏకాగ్రచిత్తవై, అన్యమనస్కవై కూర్చుంటివి? నీఆలోచనలో నాకుకొంత పాలియ్యవా? నాప్రేమైకరాశి, నాహృదయ పీఠాధిదేవత, నావలపులరాణి, నాలీలాదేవి మనోగతాభిప్రాయము నెరుగ దగ్గవాడను గానా! నావాక్కులాలించి కరుణించి నాహృదయాందోళనము కొంత తగ్గింపవా?" అని ఆమెచెక్కిలినొక్కి బ్రతిమాల దొడగెను.

"ప్రాణేశ్వరా! లీల నీపదదాసి ఏదినమున నీసుగుణములు విను భాగ్యము నాకు తటస్థించినదో, ఎన్నడు నీసుందరాకారమును నేను కన్నులగాంచితినో, మనోవాక్కాయ కర్మముల దేశసేవా తత్పరుడవై మానవకోటికి నీవొనరించెడి సేవను పత్రికాముఖమున విని, యానందించితినో నాడే నన్ను నీకిచ్చుకొంటిని. నీవంటిపూజ్యుడగు భర్తను చేట్టబట్టి సుఖించు టెన్నడో యని భావించితి. ఇంతవరకు నీమనోగతాభిప్రాయము తెలియక దిగులందితి. నన్ను నీవు కోరకయున్నను నీవంటి దేశభక్తుని కర్ధాంగియగు భాగ్యము లేకున్నను, నీపదదాసినై నీపదసేవ లభింపజేయుమని భగవంతుని పెక్కువిధముల స్తోత్రముచేసితి. తలిదండ్రులు లేనిలోటుదీర్చి నాకన్నివిధముల తోడునీడ అయి నన్నులాలించి పాలించుచున్న శారదాదేవిగారికి నాహృదయాభిలాష యెఱింగింపదలచు

కొంటివి. జీవితేశ్వరా, యీలీలకోర్కె నేమిసేయ సమకట్టితివి, నన్నుకరుణించి నాకోర్కె లీడేర్పవా?" యనుచు లీలశ్యామసుందరుని వక్షస్స్థలమున తనవక్షస్స్థలమునుంచి, ఆతనికంఠము కౌగలించుకొనెను. "నాప్రేమైకరాశీ, త్రికరణశుద్ధిగ నీవే నాయర్ధాంగివి. నిన్నుతక్క నేనన్యులనుకోరను. సుగుణమణివగు నీసద్భావములు, నీదేశభక్తి, నీకార్యదీక్ష, ఎన్నడు నాసోదరీముఖమున విని కన్నులార గాంచి, యెన్నడు అపరిమితానందము నొందితినో, నాడే నాహృదయమునకు నీవు రాణివైతివి. సద్గుణముల కాదర్శప్రాయవగు నీపొందుగోరి నీతోసుఖించు భాగ్యమెవ్వనికి గల్గును! నీవంటి అర్ధాంగి లభించిన నాఅదృష్టమేమని కొనియాడుదును. భార్యాభర్తల అభిప్రాయములు ఏకమై వారలతి సుఖప్రదముగ నుండిననేకదా వారియిల్లు సంతతలక్ష్మీనివాసమై యొప్పుచు, భూలోకస్వర్గమువలె బొడగట్టుచుండును. ఇంతయేల? లీలా దృఢపాశములచే కట్టువడి శుక్లపక్షచంద్రునివలె నానాట వృద్ధిగాంచుచున్న మనపవిత్రప్రేమకు, ఈనిశాకాంతతో గూడిన శశాంకుడే సాక్షియై యుండుగాక!"

ఇట్లుచెప్పుచు శ్యామసుందరుడు లీల మొగమునెత్తి చెక్కిలిముద్దాడెను. ప్రేమమయులగు నాకాముకీకాముకుల యానందమునకు స్వాగతమిచ్చుచున్న నటులు పూలమొక్కలనుండి పూవులు జలజల వారిశిరములమీద రాలెను.

ఇంతవరకు మరుగునుండి ఆభావిదంపతుల అన్యోన్యానురాగ సంభాషణము నాలించి శారదాబాయి ఆనందపరవశయై పోయెను. ఆనందబాష్పము లామె కన్నులనుండి ప్రవహించెను.

౬

నాల్గుదినములనుండి, శారదాబాయి అస్వస్థయై మంచము పట్టియుండెను. బాలికలకు పాఠములు చెప్పుటలేదు. లీలయే ఆమెస్థానమున బాలికలకందరకు పాఠములుచెప్పుచు శారదాబాయిలేని లోటుతీర్ప ప్రయత్నించుచుండెను. బాలికలు ఆమె నొకక్షణమైనను, వీడక తల్లివెంట పిల్లలభంగి సంతతమామెయొద్దనే యుండుచు, ఆమెకన్నివిధముల తోడ్పడుచుండిరి. శారదాబాయి శయ్యపైనుండియే లీల బాలికలయందు చూపెడి యనురాగమును, వారల అన్యోన్యమైత్రినిగాంచి మనమున సంతసించుచుండెడిది.

శారదాబాయి జబ్బు నిమ్మళించుటలేదు. నానాటికి జ్వరమెక్కువగుచునే యున్నది. బాలికలు ఇండ్లకు పోవుటయే లేదు. ఆమె మంచమువద్దనే కూర్చుండి ఆమెకు సేవాశుశ్రూషలు చేయ మొదలిడిరి. లక్ష్మీప్రసాదరావులుగూడ ఆమెకు జబ్బుఅనువార్త తెలియుటతోడనే ఆమెనుచూడవచ్చిరి. ప్రసాదరావు ఇంతకుముందే తమ్ముని సుగుణములు, ఆతనికీర్తిప్రతిష్ఠలు పలువుర చేవిని, 'అయ్యో నేను ఎంతకఠినాత్ముడను? నిష్కారణముగ నకరానిమాటలచే తమ్ముని మనసు నొప్పించి యింటినుండి తరిమివేసితినే! అట్టితమ్ముని నే నింకొకనిజూడజాల. నాయందెంతభక్తి, ప్రేమ, వినయము! లక్ష్మిచెప్పెడి మాటలనైన వినకపోయితిని. కోపముచే మండిపడుచున్నప్పుడు యుక్తాయుక్త విచక్షణ తోపదు. ఇకనైన నాతమ్ముని నాతప్పులు సైరింపుమని వేడుకొనియెద' నని తలపోయుచుండెను. లక్ష్మియన్ననో లీలా శ్యామసుందరుల యనురాగమును వారల ఆదరసత్కారములను వారు పునః పూర్తిగ చేయుచున్న దేశసేవనువిని అధికానందము బొందుచుండెడిది. లీలవంటి పత్నిలభించిన శ్యామసుందరుని సౌభాగ్యమునకు మురియుచుండెడిది. శ్యామసుందరుడు అన్నగారు తనయందుమాపెడి అనురాగమునకు రెట్టించిన ప్రియముతో ఆతనిని గౌరవించుచుండెను. లక్ష్మీసరస్వతులవలె యింట తిరుగాడుచు అత్యంతప్రీతితో మెలగుచున్న శరచ్చంద్ర నిర్ఝర చూచుచున్న శారదాబాయి ఆనందమునకు మేర లేకుండెను.

ఇట్టియానందను నామెయెన్నియోరోజులు అనుభవింప భగవంతు డనుగ్రహింపలేదు. శారదాబాయి వచ్చినపని యీప్రపంచమున సమాప్తియైనదని కాబోలామె తనపాత్ర నీమాయాప్రపంచ నాటకరంగమునుండి తొలగింపదలచెను.

నాడు శారదాబాయికి జబ్బెక్కువాయెను. శ్యామసుందరుడు ప్రక్కలో కూర్చుండెను. లీల పాదములొత్తుచుండెను. శారదాబాయి కన్నుల తెరచి వారిని దగ్గర దగ్గరకుబిల్చి "అమ్మా! లీలా! అబ్బాయీ, శ్యామసుందరా! నాకర్తవ్యము పూర్తియైనది, నేను పరంధాముని జేరబోవుచున్నాను. నేటికి నాకన్నులు చల్లనైనవి. యేవీ మీచేతు లిటు తెండు. మిమ్మ నేకముచేసి చూచి ఆనందించెదను. ఈపాఠశాలను మీ మీద నిడిపోవుచున్నాను. మీబాలికలవలె, భావించి వీరినివృద్ధి చేయుడు. బాలికలను సౌశీల్యాది సద్గుణసంపత్తిచే అఖిల దేశముల కాదర్శప్రాయులనుగ నొనర్చి, మీజీవితమును సార్థకము చేసికొండు. నా యీధనమును పాఠశాలకై వినియోగింపుడు. నే కోరున దిదియే. దయామయుడగు భగవానుడు, మీకు ఆయురారోగ్యైశ్వర్యాదుల నిడి ఆదర్శదంపతులుగ నొనర్చి రక్షించుగాత!" ఇట్లు చెప్పుచు శ్యామసుందరుని హస్తమున లీలచేయినిడి "అబ్బాయీ, శ్యామసుందరా, లీల వట్టిబేల; తల్లిదండ్రులు లేని లోటు లేకుండ నామెను కాపాడి ప్రేమింపుము. సీతారాముల వలె, అన్యోన్యమైత్రితో మెలంగుడు," అనిపల్కుచు "నేటికి నేధన్యనైతిని. నా జీవితము సార్థకమయ్యె" ననుచు ఆప్రేమైకరాశి అసువులవిడిచెను.

నా ఆశ

బసవరాజు అప్పారావు గారు

బతుకు బరువు మోయలేక
చితికి చివికి డస్సి వాడి
పికరు బుట్టి పారిపోయి
ఒకడనె యే తోటలోనొ
పాటబాడుతుండగ నా ప్రాణి దాటి యేగేనా?
ప్రాణి దాటి యేగువేళ పాట నోట మోగేనా?

పాప ఫలము నెత్తణచగ
బతుకుతెరువు వేరు లేక
దాసుడనై దాంపత్యపు
తలుకు లొలక చిట్టితోన
యూట్లాడుతుండగ నా ఆయువు ముగిసేనా?
ఆయువు ముగిసేటప్పుడు ఆటలలో మెగసేనా?

కత్తిపోట్లు తిని తిని కడు
గాయమైన పేదగుండె
భీతుంబోవ పరవశాన
ప్రియమారగ నా చిట్టిని
కౌగిలించుకుండగ నా కాయము సురిగేనా?
కాయము సురిగే అదునుకు కౌగిలిలోకరిగేనా?